

УДК 001.32 :727]-057.341Заболотний(477)''1940/1950''

DOI <https://doi.org/10.32782/uad.2024.4.20>**Чегусова Зоя Анатоліївна,**

кандидатка мистецтвознавства, заслужена діячка мистецтв України
старша наукова співробітниця відділу образотворчого та декоративно-прикладного мистецтв
Інституту мистецтвознавства, фольклористики, етнології імені М. Т. Рильського НАН України
ORCID ID: 0000-0002-9016-6615
zoia.chegusova@gmail.com

**АКАДЕМІЯ АРХІТЕКТУРИ: ГОЛОВНА СПРАВА ЖИТТЯ
АКАДЕМІКА ВОЛОДИМИРА ЗАБОЛОТНОГО (ДО 80-РІЧЧЯ
ВІД ЗАСНУВАННЯ АКАДЕМІЇ АРХІТЕКТУРИ УРСР)**

У статті, що присвячена 80-річчю заснування в 1945 р. Академії архітектури УРСР (далі – АА УРСР, Академія), йдеться про найбільш яскраві сторінки архітектурної історії України середини ХХ століття.

У статті здійснено ретроспективне дослідження історії створення та поступу діяльності АА УРСР в 1940–1950-х рр. під орудою одного з видатних зачинателів української архітектурної школи, доктора архітектури, талановитого вченого і педагога, професора, лауреата Державної премії в галузі архітектури, митця великого творчого діапазону Володимира Гнатовича Заболотного. Зазначено, що саме завдячуючи цій визначній Персоні в історії вітчизняної архітектури в середині ХХ ст. і була створена в нашій країні (тоді Українській Радянській Соціалістичній Республіці) Академія архітектури, яка, на жаль, згодом була ліквідована тодішньою радянською владою, проте відроджена учнями та послідовниками В. Г. Заболотного – академіками новоствореної Української академії архітектури після здобуття Україною Незалежності в 1992 році.

Обгрунтовано, що вже в 1920–30-і рр. ХХ ст. в Україні поступово склалися сприятливі передумови для створення в 1940-х рр. Академії –вищої наукової установи в галузі архітектури. Привернуто увагу до численних історичних архівних документів, на основі яких було прийнято рішення про організацію Академії архітектури УРСР задовго до завершення Другої світової війни.

Розглянуто головні завдання, які поставив перед новоутвореною Академією в середині 1940-х рр. її перший президент В. Г. Заболотний: виконання фундаментальних та прикладних досліджень, забезпечення професійного супроводу відбудови зруйнованих та будівництва нових архітектурно-містобудівних об'єктів, вивчення та відтворення історичної архітектурної спадщини, скеровування думки архітектурних кадрів на розв'язання проблем «великої науки» в галузі архітектури й будівництва, творча та наукова діяльність у важких умовах, створених в Україні Другою світовою війною.

Доведено, що всі значні успіхи Академії в цей час, без перебільшення, були безпосередньо пов'язані з талантом організатора та керівника, архітектора і художника великого творчого діапазону, знавця історії зодчества і народного мистецтва – першого президента АА УРСР Володимира Заболотного. Архітектурні досягнення АА УРСР в 1940–1950-х рр. на тлі цілеспрямованої згуртованості зодчих, справжньої творчої майстерності, їхньої професійної самовідданості та дійсного патріотизму у великій мірі сприяли відродженню нашої держави після Другої світової війни.

Ключові слова: Академія архітектури УРСР, 80-річчя заснування, ретроспективне дослідження створення Академії, перший президент Володимир Заболотний, архітектурна історія України, 1940–1950-ті роки.

Chegusova Zoya. ACADEMY OF ARCHITECTURE: THE MAIN AFFAIR IN THE LIFE OF ACADEMICIAN VOLODYMYR ZABOLOTNYI: (ON THE OCCASION OF THE 80th ANNIVERSARY OF THE FOUNDATION OF THE ACADEMY OF ARCHITECTURE OF THE UKRAINIAN SSR)

The article is dedicated to the 80th anniversary of the foundation of the Academy of Architecture of the Ukrainian SSR in 1945 (hereinafter – AA of the Ukrainian SSR, the Academy). It is about the most vivid pages of the architectural history of Ukraine in the middle of the 20th century.

The retrospective study of the history of creation and development of the AA of the Ukrainian SSR in the 1940s–1950s under the leadership of one of the outstanding founders of the Ukrainian architectural school, a Doctor of Architecture, a talented scientist and teacher, a professor, a laureate of the State Prize in the Field of Architecture, an artist of a wide creative range Volodymyr Hnatovych Zabolotnyi is submitted in the article. It is

noted that just thanks to this outstanding Person in the history of Ukrainian architecture the Academy of Architecture has been created in our country (then the Ukrainian Soviet Socialist Republic) in the middle of the 20th century. Unfortunately, it has been eliminated later by the then Soviet government, but revived by students and followers of V. H. Zabolotnyi – the academicians of the newly created Ukrainian Academy of Architecture after Ukraine has gained independence in 1991.

It is substantiated that already in the 1920s–1930s favorable conditions have been developed gradually for the creation of the Academy in the 1940s as a higher scientific institution in the field of architecture. Attention is paid to numerous historical archival documents, on the basis of which the decision to organize the Academy of Architecture of the Ukrainian SSR has been made long before the end of the Second World War.

The main tasks set before the newly formed Academy in the mid-1940s by its first president V. H. Zabolotnyi, are considered. These are: the implementation of fundamental and applied research, the providing of professional support for the reconstruction of destroyed and building of new architectural and urban planning objects, the study and reproduction of historical architectural heritage, directing the opinion of architectural personnel to solving the problems of “great science” in the field of architecture and construction, creative and scientific activity in the difficult conditions created in Ukraine by the Second World War.

It is proved that all the significant successes of the Academy at that time, without exaggeration, are directly connected with the talent of the organizer and manager, an architect and artist of a wide creative range, a connoisseur of the history of architecture and folk art – the first president of the AA of the Ukrainian SSR Volodymyr Zabolotnyi. Architectural achievements of the AA of the Ukrainian SSR in the 1940s–1950s on the background of purposeful unity of architects, true creative skill, their professional dedication and true patriotism have contributed greatly to the revival of our country after the Second World War.

Key words: Academy of Architecture of the Ukrainian SSR, the 80th anniversary of its founding, a retrospective study of the Academy's creation, the first president Volodymyr Zabolotnyi, architectural history of Ukraine, the 1940s–1950s.

Вступ. В усі часи людства ступінь досконалості архітектури був прямим показником рівня культури нації та потужності країни. Тільки висококультурні для свого часу народи й могутні держави були спроможними творити пам'ятки архітектури, що стали надбанням усього людства, зберігаючись до наших днів і залишаючись постійним джерелом натхнення для архітекторів усіх часів.

Архітектура, «ніби онімла музика» (за Йоганом-Вольфгангом Гете), ніби «музика у просторі» (за Фрідріхом-Вільгельмом Шеллінгом), ніби «виразниця звичаїв» (за Оноре де Бальзаком), ніби «пристрасне мовчання» (за Жаном-Віктором Моро), ніби «посередницька ланка між людиною і вічністю» (за Ернстом-Теодором Гофманом) – це велике мистецтво, що визнано історією впродовж століть. Хоча архітектура пов'язана з мистецтвом так само, як і з точною наукою та найскладнішою технікою, економікою будівництва й експлуатацією споруд, проблемою довговічності чи масовості, як і сотнями інших питань, що виникають у творчості зодчого. Вона є самостійним соціальним явищем і особливою формою суспільного життя: по-суті глобальним процесом перетворення природного довкілля на штучне, що є одним з головних чинників розвитку суспільства.

Архітекторів мало. Та справжніх зодчих і не може бути багато. Надто своєрідна їхня діяльність: її уможливлено лише для людини, яка має особливо щасливе поєднання інтелектуальних якостей. Архітектор – це найскладніша і найвідповідальніша з професій, яка вимагає об'ємних знань у самих різних галузях, і навіть у психології сприйняття. Тому що зодчий, який працює на сучасність, водночас має передбачати і майбутнє, адже архітектурні об'єкти, як правило, переживають своїх авторів набагато довше. Тому в давні часи звання «зодчого» (від «зводчого» Петра Мілоніга, який першим на території Київської Русі звів у XII столітті кам'яну підпірну стіну Михайлівської церкви Видубицького монастиря), надавалося лише обраним.

Наукові розвідки, що присвячені професійній діяльності та життєпису видатного українського зодчого та фундатора Академії архітектури УРСР Володимира Заболотного, зокрема Г. Войцеховської, П. Гасовського, Л. Грачової, В. Дахно, В. Єжова, Г. Лебедева, В. Некрасова, В. Чепелика, Н. Чмутіної, Д. Яблонського, були написані та опубліковані переважно у 2-й половині XX ст.–10-х рр. XXI ст.

Мета статті. Повернутися через 80 років від заснування Академії архітектури УРСР у

Києві до дослідження та аналізу досвіду минулого Академії з її багатоплановою діяльністю в 40–50-х рр. ХХ століття в галузі містобудування, житлового будівництва, реконструкції споруд та реставрації пам'яток архітектури, різноманітної наукової діяльності в інших напрямках, який видається на сьогодні надзвичайно актуальним і важливим для його використання українськими архітекторами в майбутній повоєнній ситуації по завершенню російсько-української війни.

Виклад основного матеріалу. Відзначимо, що вже в 1920–30-і рр. ХХ ст. в Україні поступово склалися сприятливі передумови для створення в 1940-х рр. Академії – вищої наукової установи в галузі архітектури. Так, у 1927 р. починає діяти АРМУ (Асоціація революційного мистецтва України), як федерація груп і однаків, що ставила своїм головним завданням пошук нових революційних форм у боротьбі за високий рівень художньої культури. Асоціація, зокрема, організувала архітектурні виставки в Києві, Харкові та Донбасі.

В період 1928–1932 рр. в Харкові, Києві, Одесі активно діяла громадська організація ОСАУ – Об'єднання сучасних архітекторів України, що виступало під лозунгами стилю конструктивізму та функціоналізму, пропагувало використання новітніх архітектурних конструкцій та матеріалів, підтримувало напрям індустріалізації будівництва. Хоча деякі з його членів застосовували композиційні прийоми і форми українського бароко та розвивали традиції української народної архітектури. Серед членів ОСАУ були такі відомі українські архітектори як Й. Каракіс, П. Альошин, В. Троценко, Д. Дьяченко, Ф. Мазуленко.

В 1933 р. був створений оргкомітет Спілки радянських архітекторів України, який в період 1933–1937 рр. працює над створенням обласних організацій Спілки, формує такі творчі секції, як «Критика архітектури» (голова Н. Шехонін), «Планування міст» (голова В. Новиков), «Промислова архітектура» (голова О. Хорхот), «Житлова секція» (голова Я. Штейнберг). Організовує творчі дискусії на різноманітні теми, зокрема шляхів розвитку радянської архітектури, архітектур-

ної освіти в Україні, участі членів Спілки в роботі архітектурно-планувальних управлінь, проблем синтезу мистецтв тощо. В 1939 р. в Україні нараховувалося 700 висококваліфікованих фахівців, які вступили до лав членів Спілки архітекторів УРСР, працюючи в проектних організаціях і науково-дослідних інститутах. Від 1941 р. членів Спілки мобілізували на виконання завдань воєнного часу: будівництва укріплень, бомбосховищ, евакуацію генпланів та інших проектних матеріалів. З 1943 р. архітектори беруть участь у відновленні зруйнованих міст і сіл України [1].

Ще у лютому 1942 р. відомого українського архітектора В. Г. Заболотного, автора одного з найвизначніших творів архітектури в Києві – Будинку Верховної Ради УРСР (1936–1939 рр.), який на початку ХХІ ст. став невід'ємним архітектурним символом сучасної столиці України, обирають членом оргкомітету по організації відновлювальних робіт і очільником секції будівництва та будівельних матеріалів Комітету по відбудові зруйнованого господарства України при Академії наук УРСР. У 1943 р. Заболотного в складі спеціальної комісії направляють до Харкова та інших міст України для встановлення розмірів руйнувань, завданих війною [2, с. 51]. За його ініціативи на основі аналізу характерних руйнувань населених пунктів розробляється детальний план відбудови міст і сіл України [3, с. 30]. І хоча до завершення війни з фашистською Німеччиною ще було далеко, приймається Постанова СНК УРСР від 26 березня 1944 р. № 274 щодо організації Української філії Академії архітектури СРСР [4]. Головою Президії філії було призначено видатного зодчого України В. Г. Заболотного.

Українська філія складалася усього з 9 кабінетів, де працювали по кілька науковців. Проте у філії одразу був створений Інститут аспірантури за двома спеціалізаціями: «Архітектурна майстерність» та «Історія архітектури». Під керівництвом професора О. Вербицького Інститут аспірантури підготував згодом чимало істориків архітектури [5, с. 5].

Але передбачливий очільник Української філії АА СРСР, який добре уявляв собі обсяг майбутньої роботи з відбудови понівечених

війною міст і сіл України, одразу почав домагатися організації більш масштабної самостійної установи Академії архітектури УРСР, чому «сприяв вступ України до ООН, створення Міністерства закордонних справ, яке мало репрезентувати Україну, як незалежну державу» [6, с. 6].

Історичні архівні документи засвідчують: ще не завершилася Друга світова війна, а 18 квітня 1945 року вже вийшла Постанова Ради Народних Комісарів Союзу РСР № 793 «Про організацію Академії архітектури УРСР», на основі якої прийнято рішення створити Академію архітектури УРСР на базі Українського філіалу Академії архітектури СРСР [7].

Слідом за нею вийшла Постанова Ради народних комісарів і Центрального комітету КП(б)У № 960 від 21 червня 1945 року «Про організацію Академії архітектури УРСР», в якій ухвалено наступне: «З метою розвитку і процвітання української радянської архітектури як мистецтва, яке об'єднує всі види монументальних мистецтв, художньої промисловості та будівельної техніки і має величезне значення в справі відбудовування міст і сіл УРСР, а також з метою всебічного сприяння підготовці творчих і наукових кадрів у зазначених галузях науки і мистецтва, організувати Академію архітектури Української РСР з місцеперебуванням її в місті Києві; затвердити Статут АА УРСР; визначити перший склад АА УРСР в кількості 7 дійсних членів і 18 членів-кореспондентів» [8].

Вже 25–26 липня 1945 р. в Президії АА УРСР, яка розташувалася у Митрополичому будинку Софійського заповідника (пам'ятка барокової архітектури ХУІІІ століття) [9], відбулися перші організаційні загальні збори дійсних членів Академії, на яких було обрано її Президента. Ним став, один із зачинателів української архітектурної школи, доктор архітектури, талановитий вчений і педагог, професор, лауреат Державної премії в галузі архітектури, митець великого творчого діапазону Володимир Заболотний. Він «належав до тих особистостей, на долю яких випало вирішення численних архітектурно-будівельних проблем у довоєнній і повоєнній Україні:

проекування унікальних урядових споруд, житлових будинків, становлення архітектурної науки, розвиток галузевої видавничої справи, виховання студентів – майбутніх майстрів зодчества» [10, с. 45].

Президент, засновник і творчий керівник АА УРСР В. Заболотний, ім'я якого фактично сприймається синонімом цього українського вищого наукового архітектурного закладу середини ХХ ст., залишився в історії як Зодчий з беззаперечним авторитетом у колег, аспірантів, студентів, надзусиллями якого, в першу чергу, і була створена Академія. Він глибоко усвідомлював всю складність завдань великої державної ваги, які належало вирішувати в найближчому майбутньому. Вони визначалися не тільки вимогою післявоєнної відбудови України і тими колосальними масштабами руйнувань, що їх заподіяли німецькі загарбники, а й величезним розмахом нового будівництва: необхідністю його науково-проектного забезпечення, розробки сучасних урбаністичних принципів, впровадження ефективних будівельних конструкцій та матеріалів, створення експериментально-будівельного полігону, підготовки висококваліфікованих наукових кадрів, дослідження та відтворення історико-культурної спадщини, сприяння розвитку художньої промисловості, монументального мистецтва, відродженню традиційних народних осередків в часи, коли архітектура ще вважалася за класичним висловом Мікеланджело «матір'ю всіх мистецтв», тобто організуючою силою всіх видів образотворчого і декоративного мистецтв.

Новоствореній інституції належало проводити фундаментальні та прикладні дослідження, забезпечувати професійний супровід відбудови зруйнованих та будівництва нових архітектурно-містобудівних об'єктів, вивчати та відтворювати історичну архітектурну спадщину, скеровувати творчу й наукову думку архітектурних кадрів на розв'язання проблем «великої науки» в галузі архітектури й будівництва. В Академії від початку планувалась творча і наукова діяльність в умовах, створених Другою світовою війною. Потрібно було якнайширше застосовувати місцеві матеріали й максимально заощаджувати дефіцитні, а

також в напрямі експериментування, наукової й творчої підготовки для переходу на найдоконаліші матеріали та способи будівництва, створення передової будівельної промисловості [11].

Окремо в планах Академії передбачалася науково-дослідна робота по відбудові Києва. В. Заболотний, як справжній повоєнний романтик, мріяв про створення новітньої архітектури відновленого Києва – столиці України, центру наукової архітектурної думки і творчої практики, яка стане зразком для інших міст України. Він сподівався, що розроблені творчі, теоретичні, практичні пропозиції для всіх видів будівництва країни, що будуть реально випробувані в Києві, стануть за приклад для інших міст. Столиця, планував президент Академії, стане немов би величезним будівельним полігоном-виставкою. А впорядкування Києва, його садів і парків буде зразком передових ідей для українських міст в умовах того часу [12].

Втілення в життя ідеї утворення Академії архітектури стала для В. Заболотного головною справою життя. Потужна енергія президента, його харизма, виключні організаційні здібності в тяжкі повоєнні роки та професійний талант дозволили йому зібрати з усієї країни кращих фахівців – архітекторів, вчених, художників, що склали інтелектуальне ядро Академії. Соратниками В. Заболотного в реалізації перспективних планів Академії, її засновниками та першими дійсними членами АА УРСР, стали знані українські архітектори П. Альошин, О. Власов, С. Безсонов, О. Вербицький, видатний скульптор М. Лисенко, високопрофесійний інженер О. Неровецький [13, с. 9]. Відповідно до завдань, поставлених державою перед Академією, її структура складалася з трьох відділів, кожний з яких мав свої наукові заклади. Відділ архітектурних наук включав Інститут будівництва міст, Інститут архітектурних споруд, Інститут історії й теорії архітектури, чотири творчі персональні архітектурні майстерні; Відділ будівельних наук – Інститут будівельної техніки з лабораторіями, Інститут будівельних матеріалів з лабораторіями, Інститут аспірантури; Відділ монументального живопису, скульп-

тури та художньої промисловості – Інститут монументального живопису й скульптури з творчими майстернями, Інститут художньої промисловості з експериментальними майстернями. Серед інших окремих наукових закладів були створені за ініціативи президента В. Заболотного Наукова бібліотека, Експериментально-будівельний полігон, Відділ музеїв та архітектурних пам'яток з музеями: архітектури, художньої промисловості, Софійський заповідник, Бюро інформації [14, с. 8]. Для керівництва відділами та інститутами були залучені видатні архітектори та науковці – О. Касьянов, Я. Штейнберг, О. Мизін, Н. Манучарова, П. Юрченко, І. Грабовський, В. Таїров, В. Григор'єв.

На етапі організації основних підрозділів і становлення АА УРСР в 1946–1949 рр. пріоритетними напрямками Академії були розвиток української архітектурної науки, будівельної науки і техніки, підготовка висококваліфікованих кадрів у Інституті аспірантури, налагодження видавничої діяльності, формування бібліотечного фонду. «Створена за ініціативою президента АА УРСР В. Заболотного наукова бібліотека відіграла неабияку роль у діяльності Академії. Насамперед треба відзначити велику цінність багатьох зібраних видань, таких як Піранезі, Віоллелле–Дюка, книг, присвячених творчості архітекторів Козакова, Баженова, Растреллі тощо, видання з архітектури модерна. Що дуже важливо – бібліотека мала валютні фонди і постійно одержувала багато тогочасних закордонних архітектурних видань» [15, с. 10].

В цей час найбільша увага приділялася відбудові та переплануванню зруйнованих під час війни міст України, сільському та малоповерховому у містах житловому будівництву. Проводилися роботи з нормування забудови міст і сіл, розроблювалися рекомендації щодо проектування та будівництва житлових (переважно малоповерхових) та громадських будинків (шкіл, дитячих садків, лікарень та адміністративних споруд). Конструктивні рішення цивільних будівель розроблялися здебільшого на основі місцевих матеріалів і використанням залізобетонних збірних елементів та бетонних блоків, що набуло надалі

певного значення для розвитку великоблочного та великопанельного будівництва: галузі, за якими АА УРСР посідала провідне місце в СРСР.

В період 1950–1955 рр. плідно працюють всі підрозділи Академії, розширяючи тематику своїх наукових досліджень, поглиблюючи вивчення проблем сучасної теорії архітектури. Колектив АА УРСР проводить і значну практичну роботу з реконструювання важливих з позицій історико-культурної спадщини об'єктів. В. Заболотний особисто бере участь у проектуванні, керуючи однією з персональних архітектурних майстерень Академії, в якій першочергова увага приділялася відновленню будинку Верховної Ради УРСР після влучення в нього бомби під час війни. Водночас однією з найскладніших і найважливіших проблем, які стояли тоді перед архітектурною громадськістю, була проблема вщент знищеного Хрещатика і створення архітектурного центра Києва. Під керівництвом В. Заболотного його архітектурна майстерня бере також участь у конкурсі на проектування нової забудови Хрещатика. У співавторстві з архітекторами І. Мілінісом та П. Юрченком він створює оригінальний проект ансамблю Хрещатика, в якому творчо застосовує виразну пластику форм українського бароко другої пол. XVII – першої пол. XVIII ст. і яскраву барвистість народного декоративного мистецтва. Проте журі відхилило цей проект, як такий, що не відповідав панівному стильовому спрямуванню тогочасної архітектури сталінського ампіру [16, с. 74].

Майстерня академіка П. Альошина розробляла проектну документацію для реставрації таких відомих пам'яток архітектури м. Києва, як Маріїнський палац, Університет, Жовтневий палац тощо, значно пошкоджених під час війни.

Від початку діяльності АА УРСР в 1940-х рр. її науковцями та аспірантами здійснювалася системна робота щодо вивчення архітектурної спадщини України та здобутків народного мистецтва, для чого «щороку в різні райони України виїздила група спеціалістів Академії на чолі з архітектором П. Юрченком (до групи входили архітектори В. Самойлович, Ю. Нельговський, Г. Логвин,

В. Таїров та інші). Матеріали, зібрані групою являли собою наукову основу дуже важливих видань» [17, с. 12].

Таким чином, «величезне коло питань охоплює своєю діяльністю АА УРСР. Творчі проблеми радянської архітектури, синтез архітектури, скульптури, живопису; теорія та історія архітектури України, аналіз архітектурних форм, народна творчість, художня промисловість, нові будівельні матеріали – над усіма цими проблемами працюють інститути Академії, визнаючи шляхи архітектурно-будівельного мистецтва. Створені інститути, лабораторії, полігон дослідного будівництва в Ірпені. Зібрані кадри наукових працівників. Як президент Академії, Заболотний бере найактивнішу участь у повсякденній, кропіткій роботі керованої ним установи» [18, с. 12]. Зокрема він всіляко сприяє відродженню кераміки, як традиційного для України будівельного матеріалу, а також розробці нової технології будівництва, скерованої на пошвидчення робіт і переведення на індустріальні рейки [19, с. 7].

Констатуємо, що потужна діяльність АА УРСР стала значним внеском у формування української, зокрема київської архітектурної школи 1940–1950-х рр., в забудову столиці України, розбудову української архітектури різних регіонів України. Серед найвизначніших досягнень діяльності Академії слід відзначити комплекс робіт по відбудові після війни Києва з реновацією Хрещатика, відбудовою і розширенням будинку Верховної Ради; Донецька, Запоріжжя та інших міст і сіл України; будівництво експериментально-показових сіл, науково-творчу допомогу будівництву Республіканської сільськогосподарської виставки, Каховського гідровузла, Південно-Українського і Північно-Кримського каналів, Нової Каховки, розробки генеральних планів міст і сіл, організацію конкурсів на будівництво найбільш визначних об'єктів [20].

Відзначимо також, що в стінах Академії в період 1945–1955 рр. сформувався унікальний колектив першовідкривачів, які визначили методичку і основну спрямованість архітектурної науки. Майже від початку діяльності

Академії – в 1947–1948 рр. – за задумом її президента науковці розпочали підготовку фундаментальних праць – багатотомних «Історія архітектури України», «Історія українського мистецтва», двотомник «Нарисів історії архітектури УРСР», а також короткого курсу історії архітектури України. [21, с. 8].

Завдячуючи створенню в системі АА УРСР власного видавництва 1949–1962 рр. вийшли друком колективні праці – «Архітектура Української РСР», альбом, Т. 1, 2 (голова редколегії В. Заболотний), двотомні «Нариси історії архітектури Української РСР», «Зодчество України» (гол. ред. М. Цапенко), «Пам'ятники архітектури України» (креслення і фотографії)», а також книги: Ю. Асєєв «Орнаменти Софії Київської», С. Безсонов «Архитектура Андреевской церкви в Киеве», І. Косаревський «Альбом партерной зелени», Г. Логвин «Чигирин, Суботів», П. Юрченко «Дерев'яне зодчество України», Д. Яблонський «Портали в українській архітектурі», В. Самойлович «Народна творчість в архітектурі житла» тощо. 1956 р. опубліковано програму з історії українського мистецтва (голова редакційної комісії В. Заболотний) [22, с. 9].

Саме за ініціативою В. Заболотного активно працював Інститут аспірантури АА УРСР, який мав за мету формування висококваліфікованих кадрів, що викликало необхідність підвищення архітектурного та художнього рівня аспірантів. Президент особисто проводив відбір здобувачів під час складання ними іспитів, враховуючи творчий потенціал кожного.

Аспіранти впродовж двох років мали пройти спеціальну творчу підготовку: архітектурне проектування, рисунок, живопис, цикли лекцій з історії архітектури, філософії, іноземної мови. Живопис (акварель) викладав академік, народний художник УРСР, професор О. Шовкуненко; рисунок в різні роки – відомий український живописець і графік С. Єржиківський (учень Ф. Кричевського), а також знаний живописець і графік К. Єлева (учень М. Бойчука); історію архітектури та мистецтв – академік М. Северов; заняття з архітектурного проектування проводив сам президент В. Заболотний. З кожного предмету займалися по два-три рази на тиждень

По кожному окремому архітектурному проекту призначався свій керівник: дійсні члени АА УРСР О. Власов, А. Добровольський, В. Єлізаров. У цих провідних майстрів архітектури були, в свою чергу, свої асистенти – колишні аспіранти Академії – кандидати архітектури, що вже захистилися, чи збиралися до захисту: Л. Синькевич, В. Колесников, Д. Яблонський, Н. Чмутіна, Ю. Асєєв, В. Самойлович. Науковими керівниками аспірантури почергово були АА УРСР дійсний член АА УРСР, професор О. Вербицький, член-кореспондент АА УРСР, доцент І. Грабовський. Інститут мав свою Наукову раду по захисту дисертацій [23, с. 84, 87]. Таким чином, отримавши повноцінну академічну освіту, аспірант Академії проходив своєрідні курси підвищення кваліфікації і, по суті, піднімався на щабель вище у порівнянні з рівнем його знань до вступу в аспірантуру.

Треба надати належне президенту В. Заболотному: ним здійснювалася лівова частка ґрунтовної роботи з підготовки молодих вчених в Інституті аспірантури, які пізніше уславилися як видатні українські архітектори і вчені – Н. Чмутіна, М. Катернога, Г. Логвин, В. Самойлович, Ю. Асєєв, Д. Яблонський, В. Єшов та чимало інших. Так само вирішальною була його роль у становленні професіоналізму молодих архітекторів у вишах – студентів Київського художнього інституту (КХІ, нині Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури в Києві), де він викладав від 1927 р. [24], а згодом Київського інженерно-будівельного інституту (КІБІ, нині Київський національний університет будівництва і архітектури). До кінця свого життя він керував кафедрою архітектури в КХІ і там же вів курс архітектурного проектування в майстерні архітектурного факультету. Кілька поколінь київських архітекторів, навчалися проектуванню у досвідченого педагога В. Заболотного, який ще з 2-ї пол. 1930-х рр. виступив з пропозицією впровадження новітніх форм навчання архітекторів зокрема більш тісного зв'язку навчання з проектною і будівельною практикою [25, с. 4].

Здавалося б, що чим талановитіший архітектор, тим більш щасливе його життя, тим

менше творчих поразок і прикрощів він відчуває на своєму шляху. Проте, життя іноді доводить зворотне: чим вище обдарування архітектора, тим ширше розмах творчих катаклізмів, що приголомшують його інтелект. Так сталося і на життєвому шляху Володимира Гнатовича Заболотного.

Володимир Заболотний – ця напрочуд яскрава особистість, ідейний натхненник всіх численних досягнень АА УРСР за повоєнне десятиріччя, чий внесок у формування української архітектури в 1930-і, 1940-і 1950-і роки був безцінний, «змушений був переживати всі гаразди і негаразди того часу, коли постанови владарюючих примушували мистців йти лише тими шляхами, на які вказувала керівна і скеровуюча сила того часу, що накладало на творчість мистців важкі ідеологічні ланці, переривало вільний злет художньої думки» [26, с. 9].

В 1954 р. відбулась Всесоюзна нарада будівельників, на якій було вирішено впроваджувати в будівництво індустріалізацію. В 1955 р. виходять дві «історичні» постанови ЦК КПУ і Ради Міністрів України 1955 р. «Про усунення надмірностей в архітектурі» та «Про заходи подальшої індустріалізації, поліпшенню якості і зниженню вартості будівництва», які кардинально змінили стилістичну спрямованість радянської архітектури – від використання декоративних ордерних форм до функціонально й конструктивно простих форм сучасної архітектури, що поставило якісно нові вимоги перед архітектурною наукою та зумовило реорганізацію її системи [27, с. 10].

Водночас в журналі «Архітектура і будівництво» за 1955 р. виходить без авторства розгромна для АА УРСР стаття під назвою «Покінчити з надмірностями в будівництві України», де зазначено, що «колишня Академія архітектури УРСР не тільки не протидіяла такому напрямку (усуненню надмірностей і зниженню вартості будівництва), а навпаки підтримувала *неправильну орієнтацією порочними теоретичними настановами щодо змісту архітектури як мистецтва, а також тлумачення художнього образу і методу соціалістичного реалізму в архітектурі виключно з естетських позицій*» [28].

Академія архітектури УРСР терміново реорганізується з відповідним перепрофілюванням основних напрямків діяльності, і на її базі 22 вересня 1955 р. утворюється Академія будівництва та архітектури УРСР (далі АБіА УРСР) [29]. Головним завданням АБіА стає вдосконалення будівництва, визначення перспективи розвитку науки про будівництво, координація науково-дослідної роботи в галузі будівництва і архітектури в УРСР [30].

Як наслідок цих трансформацій, досвідченого архітектора-універсала Володимира Заболотного знімають з президентства і на його посаду призначають інженера-будівельника А. Комара, який очолював цю вищу наукову установу УРСР в галузі будівництва до 1959 року.

Питання архітектури – її теорії та історії – відходять на другий план. У зв'язку з переважним правом будівельної тематики, більшість талановитих науковців-архітекторів АА УРСР, зокрема її засновники на чолі з В. Заболотним були змушені частково припинити свої наукові дослідження. В царині архітектури та будівництва настає засилля і диктат будівельників: і у проектуванні, і в сфері управління. Архітектор по-суті стає безправним, навіть у процесі зведення будівель. Повсюдно у проектних організаціях керівників-архітекторів замінили на керівників з інженерним дипломом. В державі почався перехід на індустріально-збірне будівництво. Таке становище справ, безперечно, не сприяло розвитку архітектури.

Після здійснення урядом нагального перетворення Академії архітектури в Академію будівництва і архітектури, В. Заболотний очолює науково-дослідний відділ народної творчості та історії українського мистецтва при Президії АБіА УРСР, створений за його ініціативи в 1957 році. Своїм головним завданням відділ визначає узагальнення та висвітлення багатовікового розвитку і здобутків українського мистецтва. У зв'язку з цим великий колектив українських мистецтвознавців розпочинає роботу над «Програмою з історії українського мистецтва», що окремими розділами охоплювало всі його види. За цією програмою вони спираються на мистецтвознавчі здобутки минулого і власні дослідження [31, с. 75].

Творчими зусиллями В. Заболотного незабаром було видано серію альбомів за загальною назвою «Українське народне мистецтво», до якої ввійшли такі видання, як «Декоративні тканини» (1956), «Тканини та вишивки» (1960) «Вбрання» (1961), «Різьблення та розпис» (1962), «Різьблення та художній метал» (1962), «Живопис» (1967) [32, с. 57]. До останніх днів свого життя В. Заболотний робить надзвичайно багато зусиль для видання двох томів «Нарисів історії архітектури УРСР» (1957, 1962), однотомника «Нариси історії українського мистецтва» (1964), багатотомного видання «Українське народне мистецтво» (1960–1967) та унікальної на той час шеститомної (в семи книгах) «Історії українського мистецтва» (1968–1972) [33, с. 9]. Цю масштабну роботу з підготовки рукописів з ілюстраціями, які одразу чи згодом вже після смерті В. Г. Заболотного були видані друком, можна вважати останніми великими науковими розробками Інституту історії архітектури Академії архітектури УРСР на чолі з його президентом Володимиром Гнатовичем Заболотним, який відійшов у засвіти 3 липня 1962 року.

В кінці 1950 – поч. 1960-х рр. в процесі перебудови сфери будівництва разом з архітектурно-будівельною наукою відбулось значне розширення структури та підрозділів АБіА УРСР. У підпорядкуванні оновленої Академії перебувало 14 науково-дослідних інститутів, серед яких тільки 4 мали містобудівне спрямування. Крім інститутів в її структуру входили 30 філіалів, експериментальних баз, заводів будівельних виробів [34, с. 155–156].

В часи, так званого, хрущовського періоду, відомого своїми волонтаристськими реформами разом із розгромом генетики, кібернетики та інших царин науки, Академія архітектури була не тільки перетворена в Академію будівництва і архітектури УРСР, яку від 1960 р. вже очолював інший президент – інженер-будівельник П. Бакума, при якому Академія остаточно втратила провідну роль в розвитку архітектурно-будівельної діяльності. Безмірне розширення структури АБіА УРСР і, як наслідок, складність в її управлінні, призвели до рішення уряду про її

ліквідацію в 1963 році разом з передачею її інститутів до різних союзних і республіканських відомств [35].

Після здобуття Україною незалежності в 1991 році, широкий загал українських науковців-архітекторів, зокрема колишні аспіранти АА УРСР, які стали провідними майстрами сучасної української архітектури – докторами наук, професорами, відомими педагогами (Г. Логвин, Н. Чмутіна, Ю. Асеев, Д. Яблонський, В. Савченко, В. Єжов, М. Коломієць, М. Дьомін, І. Фомін, та ін.), проводили впродовж двох років значну організаційну роботу по консолідації всіх творчих сил для повернення до життя «Академії архітектури В. Г. Заболотного», створивши її правонаступницю. І, нарешті, в квітні 1992 року відбулась довгоочікувана подія: офіційно було зареєстровано громадське об'єднання «Українська академія архітектури» з керівним органом Президією. Основна мета її діяльності – збереження та розквіт інтелектуально-наукового потенціалу України в галузі архітектури та будівельних наук [36, с. 7].

Відроджена 1992 р. Українська академія архітектури як громадська організація, але водночас правонаступниця державної Академії архітектури УРСР зусиллями четвертого президента – доктора архітектури, професора, лауреата державних премій з архітектури, академіка Валентина Штолька зробила значний внесок у збереження та консолідацію науково-творчого потенціалу для вирішення найбільш актуальних задач архітектурно-містобудівної галузі в 1990-х роках.

Висновки. Після остаточного знищення Академії архітектури УРСР і фактичного відсторонення архітекторів від будівництва в 1960-х рр. радянська влада вимагала вкрай граничної економії на спорудженні будівель, де використовувалися незадовільні за якістю матеріали та надмірно спрощені конструкції. В період 1960–1980-х рр. відбувалося директивне нівелювання вимог до життєвого середовища без урахування традицій, архітектурної спадщини і в значній мірі природно-кліматичних, екологічних та інших умов.

Штучне гальмування розвитку національних рис в архітектурі; цілеспрямоване під-

порядкування архітектури інтересам будівельного виробництва, безмірна уніфікація і типізація забудови, штучне приниження ролі архітектора, як професійної творчої особи призвели до зниження якості і прогресу архітектури. «Хвороба» індустріально-збірного будівництва затягнулася в Україні на тридцять років до початку 1990-х років. Втрата престижу та авторитету архітектора, який був змушений займатися типовим проектуванням, боляче позначилася на долях забудови всіх міст України 1960–1980-х рр.

Нинішня Українська академія архітектури на чолі з її п'ятим президентом доктором

архітектури, академіком Олегом Слєпцовим (від 2021 року) складається суцільно зі справжніх зодчих, які спроможні мобілізувати все вміння і майстерність, відчуваючи моральну відповідальність за долю української архітектури, усвідомлюючи великий громадський обов'язок своєї професії перед українським народом і перед майбуттям. Вітчизняні архітектори здатні продовжувати найкращі традиції Академії Володимира Заболотного, чому Українська академія архітектури в реальності може перетворитися на «кам'яну підпірну стіну» для держави в післявоєнному оновленні містобудівництва України.

Література:

1. Игнаткин И. А. Летопись деятельности общественных организаций на Украине. Киев, 1966. Центральный государственный архив-музей литературы и искусства. Фонд 336, Описание 1, Спр. 18, с. 1–9.
2. Войцеховська Г. Володимир Гнатович Заболотний, президент Академії архітектури УРСР. До 50-річчя пам'яті. *Наталія Борисівна Чмутіна. Життєпис та творчий шлях архітектора* / Упорядник О.В. Мазніченко. Київ, 2012. С. 45–60.
3. Грачова Л.М. Архітектор В.Г. Заболотний. Київ : Видавництво «Будівельник», 1967. 44 с.
4. Об организации Украинского филиала Академии архитектуры СССР : постановление СНК УССР от 26 марта 1944 года № 274. ЦГА.Ф Р-2.Оп. 7.Т. 2. Л. 47.
5. Дахно В. До 50-ліття Державного науково-дослідного інституту теорії та історії архітектури і містобудування. Теорія та історія архітектури/ НДПТІАМ, Редкол. : М.М. Дьомін (голова) [та ін.]. Київ, 1995. С. 5–25.
6. Постанова РНК СРСР від 18 квітня 1945 року № 793. *Збірник постанов і розпоряджень Уряду УРСР*. 1945, № 7. С. 181.
7. *Вісник Академії архітектури УРСР*. 1946, № 1. С. 7.
8. Як згадував академік Дмитро Яблонський, дозвіл на розміщення АА УРСР в Софійському заповіднику було одержано від М.С. Хрущова, котрий особисто опікувався Академією з перших днів її утворення. Проте піклування раптово припинилося 1956 р. після того, як на нараді в Будинку архітекторів президент АА УРСР В. Заболотний відверто не сприйняв ідею спорудження величезного мосту між Володимирською вулицею і Печерським районом в Києві, що належала самому Хрущеву.
9. Заболотний В.Г. Завдання Академії Архітектури УРСР в 1946–1950 рр. *Вісник Академії архітектури УРСР*. 1946, № 1. С. 10–15.
10. Яблонський Д. Перші кроки Академії архітектури УРСР. *З історії української академії архітектури*. Київ, 1995. С. 8–13.
11. Лебедев Г. Визначний український зодчий ХХ століття. *Народна творчість та етнографія*. 2003, № 1–2. С. 70–75.
12. Чепелик В.В. Володимир Гнатович Заболотний: архітектор, вчений, педагог. *Архітектор В.Г. Заболотний. : Біобібліографічний портрет (1898–1962)*/ Укладач О.Б. Шинкаренко. Київ, 1998. 46 с.
13. Некрасов В., Гасовський П. В. Г. Заболотний. Київ : Мистецтво, 1947. 40 с.
14. Ежов В. Полвека глазами архитектора. Киев : НИИТИАГ КНУСА, 2001. 301 с.
15. Заболотний Володимир Гнатович. Особиста справа члена Спілки архітекторів УРСР. Київ, 1956. 8 с. З фонду Державної наукової архітектурно-будівельної бібліотеки ім. В.Г. Заболотного, інвентарний номер 262132.
16. Покінчити з надмірностями в будівництві України. *Архітектура і будівництво*. 1955. № 6. С. 7–12.
17. Питання організації Академії будівництва і архітектури УРСР. Постанова Ради Міністрів УРСР від 29 листопада 1956 р. №1423//ЦДА. Фонд Р-2.Опис 9. Од. зб 1689. Листи 19–23. Додаток до постанови – листи 24–25.
18. Академія будівництва і архітектури УРСР. <https://uk.m.wikipedia.org/wiki>

19. Об упразднении Академии строительства и архитектуры СССР и Академии строительства и архитектуры УССР. Бюллетень строительной техники. 1963 № 10. С. 34–35. Зміст наказу Держбуду СРСР від 16 серпня 1963 р. № 211.

20. Свідоцтво про реєстрацію статусу громадського об'єднання «Українська академія архітектури». 23 квітня 1992 року № 238. *Вісник Української академії архітектури*. 1995, С. 7.

References:

1. Yghnatkyn, Y. A. (1966). *Letopysj dejatel'nosti obshhestvennykh orghanyzacyj na Ukraïne* [Chronicle of the Activity of Public Organizations in Ukraine]. Kyev, Central'nyj derzhavnyj arkhiv-muzej literatury i mystectv. Fond 336, Opys 1, Spr. 18, s. 1–9.

2. Vojcekhovs'jka, Gh. (2012). Volodymyr Ghnatovych Zabolotnyj, prezydent Akademiji arkhitektury URSR. Do 50-richchja pam'jati [Volodymyr Hnatovych Zabolotnyi, President of the Academy of Architecture of the Ukrainian SSR. On the Occasion of the 50th Anniversary of Memory]. Natalija Borysivna Chmutina. *Zhyttjepys ta tvorchyj shljakh arkhitekтора / Uporjadnyk O.V. Maznichenko*. Kyjiv, S 45–60 [in Ukrainian].

3. Ghrachova, L.M. (1967). *Arkhitektor V.Gh. Zabolotnyj* [Architect V. H. Zabolotnyi]. Kyjiv : Vydavnyctvo «Budevijnyk», 44 s. [in Ukrainian].

4. Ob orghanyzacyi Ukraïnskogo fyljala Akademiji arkhitektury SSSR : postanovlenye SNK USSR ot 26 marta 1944 ghoda # 274. [On the Organization of the Ukrainian Branch of the Academy of Architecture of the USSR: Resolution of the Council of People's Commissars of the Ukrainian SSR of March 26, 1944 no. 274]. CGhA.F R-2.Op. 7. T. 2. L.47.

5. Dakhno, V. (1995). Do 50-littja Derzhavnogo naukovy-doslidnogo instytutu teoriji ta istoriji arkhitektury i mistobuduvannja [On the Occasion of the 50th Anniversary of the State Research Institute of Theory and History of Architecture and Urban Planning]. *Teorija ta istorija arkhitektury / NDITIAM*, Redkol. : M.M. Djomin (gholova) [ta in.]. Kyjiv, S. 5–25 [in Ukrainian].

6. Postanova RNK SRSR vid 18 kvitnja 1945 roku # 793. [Resolution of the CPC of the USSR of April 18, 1945 no. 793]. *Zbirnyk postanov i rozporjadzhenj Urjadu URSR*. 1945, #7. S.181. [in Ukrainian].

7. *Visnyk Akademiji arkhitektury URSR* [Bulletin of the Academy of Architecture of the Ukrainian SSR]. 1946, № 1. S. 7 [in Ukrainian].

8. Jak zghaduvav akademik Dmytro Jablonskyj, dozvil na rozmishhennja AA URSR v Sofijs'komu zapovidnyku bulo oderzhano vid M.S. Khrushhova, kotryj osobysto opikuvavsja Akademijeju z pershykh dnyv jiji utvorennja. Prote pikluvannja raptovo prypynylosja 1956 r. pislja togho, jak na naradi v Budyuku arkhitektoriv prezydent AA URSR V. Zabolotnyj vidverto ne spryjnjav ideju sporudzhennja velycheznogho mostu mizh Volodymyrs'koho vulyceju i Pechers'kym rajonom v Kyjevi, shho nalezhala samomu Khrushhevu. [As the academician Dmytro Yablonskyi has mentioned, permission to place the AA of the Ukrainian SSR in the Sofia Reserve is obtained from M. S. Khrushchev, who has taken care personally of the Academy from the first days of its formation. However, the care has been stopped suddenly in 1956 after the event at a meeting in the House of Architects, the president of the AA of Ukrainian SSR V. Zabolotnyi frankly did not accept the idea of building a huge bridge between Volodymyrska Street and the Pechersk District in Kyiv, which belonged to Khrushchev himself].

9. Zabolotnyj, V.Gh. (1946). *Zavdannja Akademiji Arkhitektury URSR v 1946–1950 rr.* [Tasks of the Academy of Architecture of the Ukrainian SSR in 1946–1950]. *Visnyk Akademiji arkhitektury URSR*. #1. S. 10–15 [in Ukrainian].

10. Jablonskyj, D. (1995). *Pershi kroky Akademiji arkhitektury URSR*. [The First Steps of the Academy of Architecture of the Ukrainian SSR]. *Z istoriji ukrajins'koji akademiji arkhitektury*. Kyjiv, S. 8–13. [in Ukrainian].

11. Lebedjev, Gh. (2003). *Vyznachnyj ukrajins'kyj zodchyj XX stolittja*. [Prominent Ukrainian Architect of the 20th Century]. *Narodna tvorchistj ta etnografija*. № 1–2. S. 70–75 [in Ukrainian].

12. Chepelyk, V.V. (1998). *Volodymyr Ghnatovych Zabolotnyj: arkhitektor, vchenyj, pedagogh* [Volodymyr Hnatovych Zabolotnyi: Architect, Scientist, Teacher]. *Arkhitektor V.Gh. Zabolotnyj: Biobibliografichnyj portret (1898–1962)/ Ukladach O.B. Shynkarenko*. Kyjiv, 46 s. [in Ukrainian].

13. Nekrasov, V., Ghasovs'kyj, P. V. (1947). Gh. Zabolotnyj. [V. H. Zabolotnyi]. Kyjiv: Mystectvo, 40 s. [in Ukrainian].

14. Ezhov, V. (2001). *Polveka ghlazamy arkhitekтора*. [Half a Century through the Eyes of an Architect]. Kyev : NYTYAGh KNUSA, 301 s.

15. Zabolotnyj Volodymyr Ghnatovych. *Osobysta sprava chlena Spilky arkhitektoriv URSR* [Zabolotnyi Volodymyr Hnatovych. The Personal Record of a Member of the Union of Architects of the Ukrainian SSR]. Kyjiv, 1956. 8 s. Z fondu Derzhavnoji naukovoji arkhitekturno-budevijnoji biblioteky im. V.Gh. Zabolotnogo, inventarnyj nomer 262132 [in Ukrainian].

16. Pokinchyty z nadmirnostjamy v budivnyctvi Ukrajinjy [To Put an End to Excesses in the Construction of Ukraine]. *Arkhitektura i budivnyctvo*. 1955. #6. S. 7–12 [in Ukrainian].

17. Pytannja orghanizaciji Akademiji budivnyctva i arkhitektury URSSR. Postanova Rady Ministriv URSSR vid 29 lystopada 1956 r. #1423/ [Issues of the Organization of the Academy of Construction and Architecture of the Ukrainian SSR. Resolution of the Council of Ministers of the Ukrainian SSR of November 29, 1956 no. 1423]. CDA. Fond R-2. Opys 9. Od. zb 1689. Lysty 19-23. Dodatok do postanovy – lysty 24-25 [in Ukrainian].

18. Akademiya budivnyctva i arkhitektury URSSR [Academy of Construction and Architecture of the Ukrainian SSR]. Available from: <https://uk.m.wikipedia.org/wiki> [in Ukrainian].

19. Ob uprazhdennyu Akademyy stroytel'stva y arkhitektury SSSR y Akademyy stroytel'stva y arkhitektury URSSR [On the Abolition of the Academy of Construction and Architecture of the USSR and the Academy of Construction and Architecture of the Ukrainian SSR]. *Bjuljutenj stroytel'noj tekhniky*. 1963 #10. S. 34–35. Zmist nakazu Derzhbudu SRSR vid 16 serpnja 1963 r. #211.

20. Svidoctvo pro rejestraciju statusu ghromadsjkogho ob'jednannja «Ukrajinsjka akademiya arkhitektury». 23 kvitnja 1992 roku # 238. [Certificate on Registration of the Status of the Public Association “Ukrainian Academy of Architecture”. April 23, 1992 no. 238]. *Visnyk Ukrajinsjkoji akademiji arkhitektury*. 1995, S. 7 [in Ukrainian].